

Zorica Tomić
Filološki fakultet
Beograd

CENZURA KAO KOMUNIKATIVNI OPSTRUKT

CENSORSHIP AS A COMMUNICATION OBSTRUCT

ABSTRACT: If censorship as a cultural phenomenon in all its forms (preventive, „*post festum*“, and self-censorship) represents the model of regulated communication, than it determines some aspects of communication process. Preventive censorship determines, controls and inhibits the field of social communication, and the functioning modes of two other types of censorship, as well. That is why, preventive censorship is ideological inductor of communication. Its manifestation in the „*post festum*“ form, can be interpreted as some kind of the communication obstruct, by the fact that it controls not only communication channels, but also the message which should be decoded. Beside the research of the censorship typology, this paper analyses their functions within the communication process.

Key words: censorship, communication, codes, critique, ideology.

APSTRAKT: Ako je cenzura u svim svojim vidovima, kao preventivna, naknadna i autocenzura, oblik regulacije komunikacije, onda se može reći da su pojedini segmenti komunikacijskog procesa determinisani pomenutim modelima cenzure. *Preventivna cenzura* određuje, ograničava i kontroliše čitavo polje društvene komunikacije. Ona direktno uslovljava javljanje i način funkcionisanja i naknadne cenzure i autocenzure. U tom smislu može se reći da preventivna cenzura funkcioniše kao *ideološki induktor* svake komunikacije. Njeno ospoljenje u vidu *naknadne cenzure* proizvodi komunikacijski šum, budući da kontroliše ne samo kanale komunikacije nego isto tako i javljanje poruke koja ulazi u optičaj i koja treba da se dekodira. U radu se osim tipološkog razvrstavanja modela cenzure, analiziraju njihove funkcije u komunikativnom procesu.

Ključne reči: cenzura, komunikacija, kodovi, kritika, ideologija.

Jedan od najznačajnijih činilaca svakog komunikativnog procesa određen je kao šum, nesporazum, ili opstrukt. Štaviše, čini se da je izvesna nesrazmera, nesaglasnost, odnosno, smetnja, ne samo konstitutivni element svakog komunikativnog procesa već i sam temelj, a time i izvor komunikacije. Zaoštreno formulisano, moglo bi se reći da komunikacija i nastaje zato da bi se uspostavio izvestan balans, ravnoteža, odnosno, saglasnost među akterima komunikativnog čina (T. Newcombe, 1960). Ako se ovome doda i činjenica da mnoge *teorije kontrole* (Z. Tomić, 2000) smisao komunikacije vide u uzajamnom nastojanju učesnika da drugog subjekta i sam komunikativni proces kontrolišu, onda se fenomen cenzure kao jedan od centralnih fenomena kulture, može interpretirati u svetlu teorije opstrukata (P. Vaclavik, 1987) i time kao jedan od regulativnih principa komunikacije.

Pojam komunikativnih barijera, smetnji ili opstrukata, jedna je od centralnih kategorija komunikologije. Iako je sa stanovišta komunikologije od izuzet-

nog značaja Bekonova teorija „idola“ kao predrasuda koje determinišu naš doživljaj sveta (Z. Tomić, 2000), Frojd je bio jedan od prvih teoretičara koji je tematizujući fenomen cenzure (S. Frojd, 1969), zapravo otvorio pitanje smetnji u komunikaciji. Shodno Frojdovom otkriću, ako je cenzura konstitutivni element ljudske svesti, ako ona, dakle, čini sam proces osveščivanja uopšte mogućnim, znači li to da je izvan *intrapersonalne* komunikacije, i svaki proces komunikacije determinisan ovim fenomenom?

Barijere u komunikaciji

U interpersonalnoj komunikaciji prisutni su faktori koji filtriraju poruku koja je u optičaju. Ti filteri često predstavljaju komunikativne barijere. *Mehaničke barijere*, kao što su buka, ili kvar na tehničkom pomagalu, blokiraju komunikaciju u fizičkom smislu. *Semantičke* barijere nastaju kao posledica neprecizne upotrebe reči, budući da komunikacija može biti blokirana zbog nerazumevanja značenja neke reči, nesposobnosti da se adekvatno saopšti nameravana poruka, ili zbog nepoznavanja kodova ili konvencija određenog jezika. *Psihološke barijere* predstavljaju, međutim, izvor najčešćih nesporazuma u komunikaciji. One oblikuju ne samo sadržaj onoga što se izriče već utiču i na interpretaciju poruke u fodbeku.

Sadržaj i priroda naših uverenja i mišljenja o drugim ljudima, oblikuje u skladu sa izvesnim fiksiranim pretpostavkama, odnosno, predrasudama, koje mogu poticati iz nesposobnosti da se razumeju razlike kako u socijalnom, kulturnom, religijskom tako i u polnom smislu. Efektivna komunikacija, međutim, temelji se na međusobnom razumevanju, odustajanju od unapred prihvaćenih pretpostavki i predrasuda kao i na otvorenosti prema razlikama.

Polazeći od teze da su nesporazumi sastavni deo komunikacijskog procesa, Pol Vaclavik (1987) ukazuje na tri tipa nesporazuma: *pometnju, dezinformaciju i komunikaciju u oblastima u kojima još uvek nije uspostavljena nikakva komunikacija.*

Pometnja predstavlja svojevrsan slom komunikacije i prateća izobličena, do kojih dolazi mimo naše volje. Tako na primer *pometnja* oko značenja prati prevođenje, ali isto tako i upotreba jezika tela koji je „nasleđen“ kroz tradiciju i koga nismo svesni, osim ukoliko ne vidimo da ga pripadnik neke druge kulture koristi drugačije, na način koji nama izgleda čudan ili pogrešan. Nasuprot uverenju da je pometnja ono što komplikuje ili sprečava komunikaciju, Vaclavik smatra da je ona *podsticajan* činilac komunikacije. Razmatrajući situacije u kojima značenje neke poruke ne uspeva da se „probije“, bilo zato što joj se nešto desilo u toku prenošenja (i/ili prevođenja), bilo zato što je sama poruka bila tako strukturisana da je protivrečila samoj sebi (obezvređivala samu sebe) i stvarala paradoks, Vaclavik smatra da se kao rezultat tih procesa javlja pometnja, koja, stvarajući neizvesnost, predstavlja moćan podstrek za uspostavljanje strukture i reda.

Pod pojmom *dezinformacije*, Vaclavik podrazumeva takve čvorove, zaštoje i zablude, do kojih može doći tokom voljnog procesa aktivnog traganja za informacijama ili njihovog namernog uskraćivanja. U ovom smislu, Vaclavik razmatra najpre eksperimentalne situacije u kojima životinje ili ljudi pokušavaju da se oslobode neizvesnosti ili da reše neki zadatak, potom situacije u kojima je komunikacija između dva partnera fizički nemoguća, ali u kojoj mora da dođe do zajedničke odluke, i konačno, probleme aktivnog uskraćivanja istinitih informacija i snabdevanja lažnim informacijama, kao u slučajevima kontrašpijunaže.

U trećem smislu, Vaclavik ispituje kontekste u kojima *zajednička osnova komunikacije još uvek ne postoji*, već je treba izmisliti i ponuditi drugoj strani na takav način da ona bude u stanju da otkrije njeno značenje. Drugim rečima, ovaj autor je svoje istraživanje fokusirao na probleme uspostavljanja osnova za razmenu informacija, a tek sekundarno, na samu tu razmenu. Prema njegovom mišljenju, kada se ta razmena jednom uspostavi, kao u komunikaciji sa životinjama ili vanzemalcima, ona obema stranama može otkriti najneočekivanije i najnezamislivije uvide u dimenzije stvarnosti drugog reda njihovih partnera.

Komunikacija i cenzura

Cenzura se još kod Platona pojavljuje kao model socijalne organizacije društvene komunikacije. U Platonovim delima, ravnopravno se javljaju dva termina: *kontrola* (nadzor) i *zabrana*, kao konstitutivni za razumevanje onoga što se u modernoj teoriji komunikacije odnosi na fenomen javnosti i javne cirkulacije poruka (Z. Tomić, 2004). Otuda se mogu izdvojiti dva modela/tipa cenzure koji su operacionalni u Platonovoj političkoj i estetičkoj teoriji — *preventivna* (prethodna) i *naknadna* cenzura.

Suštinska razlika među navedenim modelima cenzure može se povući na temelju razlikovanja njihovih predmeta. Dok se *naknadna cenzura* bavi gotovim delima ili porukama i podrazumeva njihovu *zabranu* kao krajnji ishod, dotle je preventivna cenzura orijentisana ne toliko na sistem zabrana koliko na sistem *kontrole* čitavog polja društvene komunikacije i sledstveno tome, na *kontrolu sadržaja poruke* koja se artikuliše. Preventivna cenzura pretpostavlja i nadzor nad interpretacijom poruke, njenog smisla, značenja i konteksta. Može se reći da je *princip prevencije*, koji je inkorporiran u metod cenzorske prakse, slikovito predstavljen u Orvelovoj metafori Velikog brata, koji sve vidi, sve čuje i sve zna/kontroliše.

Kod Platona je ta viša instanca država, na čijem su čelu upravljači/ filozofi. Sa druge strane, nije samo umetnik kao autor poruke, izložen delovanju ove totalizujuće prakse (K. Popper, 1993), već isto tako i svaki učesnik u komunikacijskom procesu. Ideja vaspitanja građana za učestvovanje u idealnoj državi podrazumeva indoktrinaciju/profilaciju/dresuru i pripremu svesti recipijenata, takođe, za nekritičko prihvatanje određenog tipa kanonizovanih značenja.

Time se posredno, svest recipijenata senzibiliše samo za određenu vrstu poruka. *Brain-washing* (pranje mozгова) koje sprovodi sistem, trebalo bi, pre-

ma Platonovoj negativnoj utopiji, da obezbedi neproblematičnu, beskonfliktnu, očekivanu, kontrolisanu, ili u nešto širem smislu, *redundantnu* komunikaciju, u kojoj bi svaki novum po definiciji bio onemogućen, a svaki kôd unapred determinisan. Koncept harmonične, uredne i kodifikovane komunikacije, komunikacije bez „šuma“, artikuliše se u ime univerzalnosti principa *Racionaliteta, Zakona i Poretka*.

Koncept preventivne cenzure, koji se temelji na pretpostavci o radikalnoj indoktrinaciji svih učesnika komunikacijskog procesa, isključuje potrebu za naknadnom cenzurom. Ovaj model cenzure pretpostavlja da pre no što dođe do indukovanja sadržaja ili sugestija u pogledu forme poruke, sama svest subjekata komunikacije bude u dovoljnoj meri indoktrinirana, čime se i sama mogućnost alternativnog mišljenja, barem teorijski, isključuje.

Preventivna cenzura pretpostavlja „frontalnu akciju“ usmerenu ka svim učesnicima komunikacijskog procesa, bez izuzetka, čime se istovremeno isključuje problem intersubjektivnog slaganja o vrednosti poruke i izboru kodova za njenu recepciju i interpretaciju. Paradoksalno je da i pored ovako moćnog sistema prevencije, ne samo Platon već ni mnogi potonji, pa ni savremeni sistemi, ne napuštaju mogućnost osnaživanja mehanizama socijalne kontrole komunikacije *naknadnom cenzurom*, dakle, onim modelom kontrole/zabrane koja se pojavljuje *post festum*.

Naknadna cenzura, za koju je karakteristično da u svakodnevnom mnjenju predstavlja jedini vid *cenzure kao zabrane*, javlja se kao model legalizacije preventivne kontrole, i to tako da, u stvari, predstavlja njeno efikasno sredstvo, u istoj meri u kojoj je njen zadatak moguće prepoznati kao ispitivanje efikasnosti/delotvornosti sistema prevencije. Naknadna cenzura nastupa zapravo tek kada delo/poruka ulazi u *javni* opticaj. Ovaj model cenzure može se manifestovati najpre u vidu sprečavanja javne promocije ili cirkulacije dela — poruke. U drugom smislu, naknadna osuda dela ili njenog autora može nastupiti i pošto je delo već ušlo u proces komunikacije, kada se zbog promena socio-kulturnih okolnosti i sam kontekst poruke koja je izražena u delu menja.

Zato se može reći da se prava cenzura ne sastoji pre svega u zabrani koja nastupa naknadno, već u nametanju stereotipova kako u svesti običnog čoveka tako i u vidu umetničkih kanona. Stoga se moramo složiti sa tezom da „pravo oruđe cenzure nije policija već *endoxa*. Kao što se neki jezik bolje određuje prema onome što se u njemu mora reći (njegove obavezne rubrike) nego prema onome što on zabranjuje da se kaže (njegova retorička pravila), tako ni društvena cenzura nije tamo gde je govor sprečen, već tamo gde je on prinudan“ (R. Bart, 1973: 104).

Treći tip cenzure, pored *preventivne i naknadne* jeste *autocenzura*, koja se javlja kao prirodna posledica delotvornosti mehanizama prethodne dve. Smisao ideološkog pritiska koji rezultira *autocenzurom* sadržan je u činjenici da je on po svojoj prirodi *posredan*, jer ne nastaje ni pod kakvim direktnim sankcijama države ili njenih institucija. Ovaj oblik cenzure iako isposredovan, zapravo je neposredno izabran kao *modus vivendi* samog autora/emitenta poruke. Ako je

autocenzura jedan vid takozvane „stvaralačke izdaje“, onda se ona može razumeti kao *proces samoograničavanja autora poruke*.

Samoograničavanje se javlja kao posledica straha od potencijalne *diskreditacije (ozloglašnosti)* ili *isključenja* iz polja društvenog/kulturnog/javnog opštenja, a u drugom, kao stav *eskapizma* ili čak indolencije u odnosu prema opšteprihvaćenim kulturnim vrednostima, odnosno, ideološkoj podlozi sociokulturnog normativizma.

Budući da je *dopuštanje* drugo lice *zabrane*, autocenzura se može pojaviti u formi „emitovanja diktiranih poruka“. Ova pojava „*komunikacijskog udvorištva*“ predstavlja zapravo model kontrolisanog, bezopasnog, a time i beskonfliktnog društvenog opštenja.

Funkcije cenzure u komunikaciji

Shematski prikazan, odnos među ovim tipovima cenzure pokazuje njihovu međusobnu uslovljenost:

PREVENTIVNA	NAKNADNA	AUTOCENZURA
kontrola/nadzor	kazna	kriza motivacije
kontrola kao indukovanje svesti	strategija prateće kontrole i osude poruke	interiorizacija zabrane
stalan i minuciozan nadzor nad rutiniranom svešću	pretnja normirajućim sankcijama	1. odbijanje učestvovanja u javnoj komunikaciji 2. pristajanje na ponuđene komunikacijske norme
normativizam	konzervativizam	eskapizam
normodavna	normolomna	normotvorna funkcija
ubedivanje	pretnja	strah/konformizam
ideolog	1. zakonodavac 2. kritičar	1. umetnik 2. kritičar 3. emitent

Ako se preventivna cenzura i autocenzura mogu pojmiti kao krajnji polovi mehanizma socijalne determinacije komunikacije, onda bi se u toj konstelaciji naknadna cenzura javila kao međustupanj koji ih povezuje i istovremeno upotpunjuje sistem cenzure. Moglo bi se u izvesnom smislu reći da autocenzura nastaje kao prirodna posledica sinergijskog delovanja preventivne i naknadne cenzure. Ako je sistem preventivne kontrole ojačan mogućnošću kazne u vidu zabrane poruke, uz javnu diskreditaciju emitenta, onda je njihova logična posledica autocenzura, koja se javlja kao posledica krize motivacije. Isto tako, strategijski koncepti sva tri tipa cenzure, izvrsno se dopunjuju: kontrola svesti ideološkom naddeterminacijom na svim nivoima, potpomognuta strategijom prateće kontrole i osude poruke, koje se ovde shvataju kao prestup, definitivno se uobličava i zaokružuje u formi *interiorizacije zabrane*, koja se na ličnom planu javlja kao autocenzura.

Taktika stalnog i minucioznog nadzora nad rutiniranom svešču, a koja se ospoljava u vidu pretnje normirajućim sankcijama (bez obzira na to da li je ova izražena eksplicite ili ne), formira dvostruki odnos na planu autocenzure. U jednom slučaju, radi se o uspostavljanju određene distance prema bilo kom obliku društvenog angažmana istovremenim odbijanjem kako prisile (koja se javlja u vidu zapovesti/naredbe) tako i represije (koja se prevashodno javlja u obliku zabrane), kao modela društvenog komuniciranja. U drugom slučaju, pristajanje na ponuđene komunikativne sheme, samo je potvrda efikasnosti čitavog sistema, koji se ovde potvrđuje jednako i u interiorizaciji zapovesti i u interiorizaciji zabrane.

Normodavna funkcija preventivne cenzure ima za cilj ispunjavanje postuliranih normi koje se ostvaruje na nivou autocenzure. Jer, bilo koji stav da se prihvati (pozitivan ili negativan), krajnji ishod rezultira ostvarivanjem *normotvorne funkcije* autocenzure (poruka koju sistem cenzure propusti javlja se na javnoj sceni kao „primer“ koji treba slediti, pa u tom smislu postaje tvorac „novih“ normi). Funkcionisanje ovih mehanizama omogućeno je, pre svega, realizovanjem snažne funkcije naknadne cenzure, koja se prepoznaje u potrebi sistema da ruši ili negira nove (tj. nekonceptualizovane) sisteme normi ili vrednosti koje neka poruka uvodi u opticaj (*normolomna funkcija* naknadne cenzure). Stoga se kao rezultante ovih procesa javljaju: normativizam kao produkt prevencije, konzervativizam kao produkt naknadne cenzure i eskapizam kao ishod autocenzure. Budući da ubeđivanje potpomognuto pretnjom, indukuje strah koji rezultira nedelanjem ili konformizmom, mehanizam sistema cenzure funkcioniše kao samoregulativni sistem.

Analiza sistema cenzure ostala bi, čini se, nepotpuna, kada se ne bi uzelo u obzir i ispitivanje strukture cenzorskih mehanizama, koji se javljaju na svim nivoima komunikacijskog procesa. Ako se cenzor koji se javlja u okviru pod sistema preventivne cenzure može odrediti kao ideolog (u najširem smislu reči), onda se na nivou naknadne kontrole i osude dela/poruke, cenzor pojavljuje u dvostrukom vidu: on je istovremeno i „stručnjak“ za temu ili oblast kojoj poruka pripada, ali je istovremeno, po hijerarhijskom uređenju vlasti, kompetentan da se pojavi i u ulozi zakonodavca, odnosno, prosuditelja „težine“ prestupa. Na instanci autocenzure, funkciju cenzora preuzima sam autor poruke, odnosno, emitent.

Ukoliko se na cenzuru gleda kao na jedan od vidova socijalne determinacije ne samo umetničkog stvaralaštva, i njegove recepcije, već i čitavog polja društvene komunikacije, ostaju da se ispituju mehanizmi delovanja cenzure u komunikacijsko-receptivnom procesu. Model procesa dekodiranja poruke shodno Ekovoj shemi može poslužiti kao koncept za utvrđivanje ne samo mesta cenzure u komunikacijskom procesu već i za sagledavanje modaliteta njenog delovanja (U. Eko, 1973).

Budući da Eko pod ideologijom podrazumeva „sferu znanja primaoca i grupe kojoj on pripada“ (U. Eko, 1973: 108), moguće je razumeti zašto se u primaočevom *back-ground*-u nalazi ideološki momenat koji određuje njegov iz-

bor kodova i potkodova. U istom smislu, *ideologija autora* poruke podrazumeva/pretpostavlja određeni *saznajni kontekst* na koji se odnose različiti kodovi i potkodovi, počev od jezika pa do usvojenih kulturnih vrednosti i moralnih normi. Komunikacija između emitenta i recipijenta moguća je samo zato što u ovom smislu obojica raspolažu određenim *ideološkim instrumentarijumom*, pri čemu im je barem jedan komunikacijski kôd zajednički (jezik, na primer). Proces *dekodiranja* poruke ostvaruje se u stalnom osciliranju, koje se kreće od otkrivanja prvobitnih poruka i kodova, pa sve do njihovog uključivanja u postojeći znakovni sistem emitenta, koji je, kao što eksplicira Eko, već sam po sebi ideologizovan. Intersubjektivnost dekodiranja leži, dakle, u intersubjektivnosti kodova primenjenih u datoj komunikacijskoj situaciji.

Iako je Ekova teorija komunikacije zasnovana na pretpostavci da postoji određena konstanta ljudskog uma koja je karakteristična za sve kulture i sve civilizacije i koja svakoj poruci obezbeđuje izvesnu sposobnost određivanja, ona je ostavila otvorenim čitavo polje istraživanja što se odnosi na problem *restrukturacije kodova*, bilo da je vrši emitent kao autor poruke, bilo njegov primalac.

Umetničko delo kao poruka, menja ustanovljene kodove, pretvarajući se u novi kôd i time u novu „ideologiju“. Čim se jedno umetničko delo pojavi kao inovacija, ono nas „uči da drugačije primenjujemo jezik i da svet posmatramo novim očima“ (U. Eko, 1973: 107). Zato se opasnost umetnosti a posebno književnosti (i filma) po ideologiju, javlja u svojoj najprominentnijoj manifestaciji, u ovoj rekonstrukciji kodova jer „primenjujući kod na visokoinformativni način, ne samo što ga dovodi u pitanje, već obavezuje da se u krizi koda misli i na krizu ideologija sa kojima se ono poistovećuje“ (U. Eko, 1973: 107).

Problem svake komunikacije, pa samim tim i umetničke, javlja se onda kada dolazi do stvaranja *šuma*. Kako napominje Eko, šum se može javiti na više načina i iz više razloga. Jedan, svakako nezanemarljiv uzrok šuma, jeste dejstvo vremena, odnosno, problem koji se javlja pri pokušaju recepcije dela ili poruka koje dolaze bilo iz drugih vremena, bilo iz ranijih epoha. S druge strane, šum može biti izazvan i primaočevim izborom kodova i potkodova za dekodiranje osnovne poruke. Ukoliko dođe do izbora proizvoljnih kodova i potkodova, šum se javlja u vidu semantičke smetnje koja onemogućava svaku dalju komunikaciju.

Cenzura kao komunikacijski opstrukt

Preventivna cenzura određuje, ograničava i zaokružuje čitavo polje društvene komunikacije. Ona direktno uslovljava javljanje i način funkcionisanja naknadne cenzure i autocenzure, čime se potvrđuje kao *ideološki induktor* svake komunikacije. Njeno ospoljenje u vidu *naknadne cenzure* proizvodi komunikacijski šum, budući da kontroliše ne samo kanale komunikacije nego isto tako i javljanje poruke koja ulazi u opticaj i koja treba da se dekodira.

Ako se cenzura pojmi kao komunikacijski šum, odnosno, kao vid osujećenja ili remećenja komunikacijskog procesa kako na nivou enkodiranja tako i

na nivou dekodiranja, postavlja se pitanje kako je onda komunikacija uopšte mogućna.

1) Budući da preventivna cenzura, kako je pokazano, uslovljava *background* emitenta i recipijenta, omogućavajući prevashodno stvaranje istog saznajnog konteksta, izbor i upotreba kodova i modaliteta kodifikacije, kako u procesu emisije tako i u procesu recepcije, korespondiraju jedan drugom. U ovom smislu, preventivna cenzura omogućava odvijanje i funkcionisanje željene/ciljne/kontrolisane komunikacije. Iako paradoksalan, zaključak koji se nameće, ukazuje na cenzuru kao uslov društvene komunikacije, što korespondira onim savremenim komunikološkim teorijama koje i sam proces komunikacije određuju prevashodno kategorijom *kontrole*. Teorija *gate keeper-a*, bez obzira na to što se odnosi na problem komunikacije u mas-medijima, sasvim legitimno potvrđuje ovu tezu.

2) Ukoliko emitent i pored svesnog *autocenzorskog* izbora kodova i modaliteta kodifikacije izabere jedan „pogrešan“ potkod (na primer neke nesocijalizovane simboličke konotacije), pogrešan, utoliko što nije kontrolisan, javlja se *naknadna cenzura*, koja ima za cilj, pre svega, kontrolu komunikacijskog kanala (zabrana nekog umetničkog ili publicističkog dela, ili bilo koje problematične poruke koja je u opticaju) i same poruke („prekrajanje“ dela). Budući da onemogućava normalan tok komunikacije, *naknadna cenzura* ovde se javlja kao *kommunikacijski šum*.

3) Opasnost od necenzurisane komunikacije pojačava se činjenicom da recipijent može oznake poruke da transformiše i u značenja koja sistem ne želi. Više od ovoga, opasnost leži u recipijentovoj mogućnosti da stvori takozvane „kodove obogaćenja“, koji se dodaju ovoj osnovnoj poruci, postajući tako izvor novih informacija i novih značenja. Asocijativno polje recipijenta predstavlja dodatno opterećenje konceptu kontrolisane (ili potpuno kontrolisane) komunikacije. Da bi potencijalna disperzivnost smisla u procesu dekodiranja poruke bila kontrolisana, javlja se *naknadna cenzura*, koja služi otklanjanju ovih „semantičkih šumova“, onemogućavajući stvaranje novih značenja i kontrolišući kodove obogaćenja. Ovim se pokazuje kako cenzura kontroliše i uslovljava modalitete dekodiranja i tumačenja poruke.

Kako je, dakle, komunikacija mogućna? Svim navedenim mehanizmima, cenzura stalno povećava redundantnost poruka koje potvrđuju njen znakovni sistem i ideologiju u čije ime nastupa, ali istovremeno ona napada svako kodiranje i opticaj onih poruka koje bi na izvestan način mogle da ugroze stabilnost određenog komunikacijskog lanca. Pomoću cenzure recipijent je stavljen u situaciju da bez ikakvih dilema oko izbora kodova i potkodova, dekodira postojeću (tačnije, ponudenu) poruku, na način koji je jedino prihvatljiv sa stanovišta cenzora (to jest, na željeni način), uz sistem značenja koja implicira cenzura.

Posledica ovakvog komunikacijskog procesa svodi se, konačno, na recipijentovo uverenje da su i poruka i izbor kodova za njeno tumačenje „prirodni“ i jedino mogući. Ovaj *momenat redundance* kojim operiše cenzura služeći se ideološkim ciljevima pojedinca ili grupe koje imaju moć da budu cenzori i da

kontrolišu komunikacijske kanale, predstavlja suštinsku mogućnost ovako shvaćene komunikacije.

Kontrolišući modalitete dekodiranja i tumačenja, cenzura se postavlja u direktan odnos prema recepciji poruke koja ulazi u opticaj, bilo da je ona neposredna (kada se radi o „neprofesionalnom“ recipijentu, koji je već naučen da prepoznaje određene komunikacijske kodove usvajanjem izvesnog kulturnog ili jezičkog nasleđa), bilo da je ona posredna (kada se radi o stručnoj kritici).

Problematičnost društvene komunikacije postaje veoma uočljiva kada se poruka interpretirana kao značenje, odnosno, kao sistem izabranih znakova, emituje dalje i zajednici konzumenata (recipijenata), pruža kao nova oznaka koju dalje treba tumačiti. U vezi sa problemom tog novog komunikacijskog ciklusa, otvara se pitanje o ideologizovanosti interpretacija primarnih poruka, budući da su one predmet kako naknadne cenzure tako i autocenzure. U novom komunikacijskom krugu, kritičar se javlja kao emitent poruke. Da bi uopšte mogao da računa na odvijanje komunikacijskog procesa, on mora odabrati ideološki verifikovane kodove i potkodove. Naknadna cenzura njegove poruke funkcioniše preko kontrole novog komunikacijskog kanala. Jer, tu se „zapravo u poziciji odašiljača nalazi vladajuća klasa, koja samoj sebi i drugim klasama nameće usvajanje izvesnih sistema znakova namesto nekih drugih; ili je, pak, reč o podređenim odašiljaocima, koji se, potčinjeni vladajućoj klasi, ograničavaju da se koriste njenim kodovima, ili moraju da ćute“ (F. Rosi-Landi, 1981: 373).

Jedno od već pomenutih sredstava cenzure — zabrana ili prekrajanje poruke, može se u okviru analize modaliteta komunikacije odrediti kao *buka* ili čak pravi poremećaj koji služi sprečavanju izvrtanja smisla, odnosno, njegovog proširivanja pri prijemu poruke. Simultano, istim činom zabrane ili javne osude, omogućen je prijem onih poruka koje indukuje cenzura putem oslobođenih, ili jednostavnije rečeno, propustljivih kanala.

Fenomen cenzure, zapravo, potvrđuje temeljnu hipotezu teorija kontrole, koje u kategoriji šuma, buke, nesaglasja ili opstrukta, vide ne samo pravi izvor komunikacije već i kreativnu prirodu ljudskog mišljenja.

L i t e r a t u r a

- Bart, R. (1973), *Sad, Furije, Lojola*, „Vuk Karadžić“, Beograd.
Berlo, D. K. (1960), *The Process of Communication*, Holt, New York.
Buttney, R. (1993), *Social Accountability in Communication*, Sage, CA, Newbury Park.
Eko, U. (1973), *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd.
Frojd, S. (1969), *Totem i tabu*, Matica srpska, Novi Sad.
Frojd, S. (1986), „Nesvesno“, u: *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb.
Fuko, M. (1997), *Nadzirati i kažnjavati*, Prosveta, Beograd.
Ilić, M. (1979), *Teorija i filozofija stvaralaštva*, Gradina, Niš.
Lippman, T. (1995), *Javno mnjenje*, Naprijed, Zagreb.
Platon (1971), *Zakoni*, BIGZ, Beograd.
Platon (1976), *Država*, BIGZ, Beograd.

Platon (2001), *Fileb*, Rad, Beograd.

Poper, K (1983), *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, BIGZ, Beograd.

Rosi-Landi, F. (1981), *Jezik kao rad i kao tržište*, Rad, Beograd.

Tomić, Z. (2000), *Komunikologija*, Filološki fakultet, Beograd.

Tomić, Z. (2004), *Komunikacija i javnost*, Čigoja štampa, Beograd.